

KLASIKI O STARANJU IN SOŽITJU GENERACIJ

*Maja Sevnik***Vitomil Zupan in njegova babica**

AVTORICA: *Maja Sevnik* je profesorica slovenščine in francoščine, članica Medgeneracijskega društva za kakovostno staranje Ljubljana.

ABSTRACT

Vitomil Zupan and his grandmother

In the Romanesque biography of Vitomil Zupan entitled *The Comedy of Human Fibres* a reader is introduced to the role of a grandmother on the maternal side, the primary caretaker of a child who is growing up without a father, who passed away during the First World War, and in the absence of a mother who re-married. The grandmother is presented as an upright, determined person, who is most caring, attentive and devoted and helps his young grandson on his way to becoming an independent adult. She is the one who tries to influence him with her own values, while he attempts to search for, try out and form his own individual personality through his own experiences that often turn out very daring. The process of maturity brings the young boy in touch with his own individuality, which itself is an endless endeavour. At the same time he encounters his grandmother and his internal dialogues with her let him believe how she was truly the one that most significantly taught him the most of what he knows about life. His memory of her is a sacred thing and he remembers her with gratitude.

AUTHOR: *Maja Sevnik* is a teacher of slovene and french language, she is a member of intergenerational association for good quality of old age Ljubljana.

Vitomil Zupan, pisatelj, pesnik, dramatik, esejist, pisec scenarijev, pravljicar, prevajalec, vsestranski umetnik, bi bil letos star sto let. Ifigenija Simonovič, Aleš Berger, Alenka Puhar in Nela Malečkar so spomin na umetnika obeležili z izdajo knjige, ki vsebuje biografijo, dokumente, novele in pričevanja z naslovom *Vitomil Zupan, Važno je priti na grič*. V NUK je na ogled razstava *Način biti*, v Kinoteki so predvajali filme po njegovih scenarijih, 8. februarja so v knjigarni Mladinske knjige, v Konzorciju o pisatelju spregovorili uredniki monografije in režiser Metod Pevec, ki je pred leti o Zupanu posnel dokumentarni film *Mrki kondor*.

Janko Kos je zapisal: *Vitomil Zupan spada med pisatelje, katerih literaturo je nemogoče ločiti od življenjske zgodbe. (...) Tu je seveda še dejstvo, da je Zupanova biografija, kolikor jo poznamo iz njegovih pripovednih spisov, pa tudi drugih virov, že sama po sebi vsaj toliko zanimiva, kolikor je zanimiv njegov literarni svet, ki ga je iz te snovi načrpal v svoje knjige. Res so se bralci za Zupanovo zasebno življenje že od nekdaj zanimali prav toliko kot za njegovo literaturo.* (Berger, 1993, str. 7)

Bil je neulovljivega, nemirnega duha, človek številnih identitet – mornar, boksar, filozof, slikar, učitelj smučanja ..., pustolovec, zapornik, nagrajenec ... »Nagrade in sramotenja prihajajo kot gosi v vrsti«, je sam zapisal.

»Pisati je začel kot predšolski otrok, svoje 'spise' je šival v zvezke. Prvo novelo je natisnil leta 1933 v reviji *Mladika*.« (Iz Zupanovega v tretji osebi napisanega *Gradiva za življenjepis*, besedila, napisanega leta 1979, objavljenega v *Interpretacijah 3*, Nova revija). V pismu Francetu Piberniku pa piše: »Spominjam se drobnih čarov iz predšolske dobe. Navedel bi jih kot podobe po spominu: neko stanovanje v tedanji Škofji ulici, sedenje pri toplem štedilniku, mamina (tako sem imenoval materino mater, babica to ime se pri nas ni uporabljalo) mi pripoveduje zgodbe o raziskovalcih ...« (Pibernik, 1978)

Živel je pri babici v Trnovem. Njegov oče, bančni uradnik in avstroogrski oficir je padel v vojni dve leti po rojstvu sina, mati, učiteljica, se je znova poročila.

Ob branju njegove romansirane biografije *Komedija človeškega tkiva* spoznamo, kako pomembno vlogo v njegovem življenju je imela babica.

Njegovo mamino v *Interpretacijah 3* omenjata tudi Manca Košir: »Pisatelj preklinja: 'O babica, zakaj si me naučila govoriti!'« in Iligénija Simonovič: »Vitomil ni povedal kaj dosti. Kakšno prigodo o svoji babici, drugo je bilo robanjenje čez politiko in kulturo – nepolitiko in nekulturo ali o boksanju, tega na gobec, onega v rebra.«

Mamino v romanu imenuje babica, je lepa visokorasla gospa, z očmi barve spominčic. Vnuč občuduje njene lepe roke z dolgimi prsti. Je njen varovanec, mama ga obišče le dvakrat ali trikrat na leto. Babica bdi nad njegovim zdravjem, skrbi za hrano in obleko, zna ravnati z denarjem, a je radodarna. Njegovo nagnjenje k ekstravaganci jo moti. Želi si, da bi diplomiral, vzgaja ga z mislimi iz starih pregovorov, vendar fant dela vse po svoje. Večno je v skrbih zanj, še posebej, ko izgine na potovanje ali pa takrat, ko ga zaprejo zaradi posedovanja orožja. Babica skuša zvedeti, kako je z njegovimi obiskovalkami, zgrožena bere njegove zapiske, najdene v njegovi sobi. Marsikaj se ji zdi neprimerno, marsičesa se ustraši, malo razume. Ko se začne vojna, sprejme v hišo ilegalca, posreduje pri policiji, ko vnuka zaprejo, in uspe ji, da ga izpustijo. Prosi ga, naj ne hodi k partizanom, a je ne uboga. Roman se začne in konča s 'pismom' babici, v katerem ji sporoča, da je vojno preživel, ji opiše, kaj vse je doživel in kako doživlja razmere v novi državi. Izpove ji svoje občutke in jo opiše kot samotarsko, a ne čudaško, vzravnana značaj brez napuha, ki ne izraža nežnosti in je vljudna brez sladkobe. V 'pismu' zapiše, da ga je ona naučila tvoriti stavke, bila je občutljiva za lepoto slovenščine, naučila pa ga je tudi vsega pomembnega za vsakdanje življenje. Včasih sta se sicer pogovarjala, a zanj je kljub vsemu ostala tujka. Naučila pa ga je največ od vseh, noben filozof ji ni enak.

V življenju hodijo z njim njene modrosti.

TEMATSKI IZBOR *BABICA IN VNUK V ROMANU KOMEDIJA ČLOVEŠKEGA TKIVA*

Kako pomembna je bila babica v življenju pripovedovalca, nakaže že prvi zapis v romanu, 'obnovi' njegove biografije, ki se nanaša na njegovo skrbnico in se začne z vzklikom: »Babica!« Sledi skrb, da bo zaradi nočnega branja zamudil pouk.

»Nikoli nisi hotela razumeti, da berem in berem vse noči in da potem zamujam šolo. Oba sva imela prav. Imela si prav, da tako ne bom srečen. Imel sem svoj prav, da izvem nekaj o tem svetu. Šola mi je bila nepopisno zoprna. Ti si pa želela pritisniti na moje prsi (kakršnokoli) diplomo.

Nič pa ni na poti človeka jasno, določeno, čisto; vse je eno samo klateštvo. V opoldanskem tiščanju naših novejih glav v pesek delamo meglene sklepe. V hipu noči, v nenehnem prebujanju, sklenemo spremeniti, obnoviti svet. Spet in spet. Včasih v vrenju uničenja in nastajanja ni mogoč premislek. Ne zameri, babica, jaz moram po drugačni poti. Čeprav natanko vem – kako malo ostane za človekom. Imela si prav, ko si se bala, da iz mene ne bo nič. Imel je prav Valter, ki ga nisi marala, češ da me zapeljuje v ponočevanje; Valter je rekel: Ti si, moj dečko, genij brez področja. Na svoj način je imela prav tudi Radojka, ki je v razočaranju nad mano izjavila, da nimam značaja in da nisem sposoben pripadati, ljubiti, biti enoten, slogoven. Popisal sem na kupe papirja: pena, sama pena. Tvoje življenje je bilo enotno: ena sama odpoved; moje je bilo raztrgano na kosce, ena sama (raznovrstna) grabežljivost. Kasno sem zvedel, da si se morala omožiti s človekom, ki so ti ga izbrali brez tvoje vednosti; potem si morala imeti otroke in vnuke – in tudi živeti zanje. Eden takih nezavednih zajedavcev sem bil tudi jaz, ki sem zgodaj sklenil živeti po svoje.« (str. 16)

Babica skrbi za njegovo obleko in obutev, skuša ga vzgajati.

»Šolne sem sezul pri vratih, žulili so me. Babica mi kupuje zmeraj take trpežne šolne za sto let, s trdimi petami in debelimi podplati. Babica načrtuje moje življenje za cela stoletja. Zelo jo imam rad, zelo jo varam, lažem ji, in tudi ona mi povsem veruje. Kupuje mi rjave in zelene obleke, ker ne ve, da imam rad vse barve razen rjave in zelene. Tako odlično shajava. Takole okoli petih popoldne napravi špehovo solato v veliki skledi, in zraven brdavs polčrnega kruha. Kadar me poučuje o tem, kar mora biti, in o tem, kar ne sme biti, se skloni v naslanjaču naprej, obe roke sklene med kolena, v gube dolge obleke. Vse teče, kot mora. Zaman se sprašujem, ali sem imel koga rad? Ali so me vse samo naučili? Nekoga potrebuješ, v redu, na primer Sipkota, če se spopadamo z drugo bando dečkov. Ali Robija, ki je poln domislekov. Kako bi živel brez skrbne babice? Prejemal sem malo in malo dajal, a nič ni bilo velikega, vročega, usodnega. (str. 47)

Vzgaja ga s pregovori in reki.

»Babica me je učila: priden bodi, boga se boj in psov ne draži; od teh nauk sem upošteval samo tretjega. Babica je bila pravzaprav redkobesedna, ne vem, po kom sem podedoval čvekovost. Imela je pa dar za jedrnata rekla, bila je polna pregovorov in čvrstih, kratkih primer. – Je hudič, kjer ni Boga; kjer je Bog, je križ, kjer je križ, so otroci; kjer so otroci, je drek; kjer je drek, pa smrdi – to je zdrdrala ko litanije.« (str. 52)

V nadaljevanju beremo o njeni skrbi za red, spoznamo njeno zunanost, njene načine odzivanja na njegova dejanja, ljubezen do čiste slovenščine.

»Babica ja bila polna velikega reda, pazila je na čistost in snago, dobra dejanja je delala po načelu, da naj ne ve levica, kaj dela desnica (noben berač ni šel praznih rok od hiše, a ni hotela, da kdo vidi, kaj mu je dala; še mene je strogo zapodila), imela je skrite prihranke (v kuvertah, na eni je bilo zapisano: za moj pogreb); nikoli ni kričala, nikoli izgovorila grde besede; ljubila je čisto slovenščino (ne reče se 'šporhed', reče se štedilnik), preproste jedi in tu in tam kozarček brinovca (en sam!) za želodec; čedna, visokorastle ženska, zmeraj lepo počesana, polna tihe modrosti: v vsem moje čisto nasprotje. Brala je počasi in s premislekom (pratike, Ilustriranega

Slovenca, Sveto pismo, kak koledar). Včasih je obstala pred menoj in me predirljivo gledala s tistimi modrimi očmi (barve spominčic), počasi je rekla: le kje si se ti vzel? Res, kje? Od očeta (ki mi je umrl zelo zgodaj, sploh se ga ne spomnim) ali od matere, njene hčere (ki sem jo videl vsako leto dvakrat ali trikrat), babica je enkrat rekla, 'da ni po njej', ampak po očetu, ki je bil baje čudak. Vse to je prišlo za mano šele kasno. Celo popoldne je znala sedeti v velikem naslanjaču pod svojo ljubljeno staro uro z velikim nihalom, v lepo pospravljeni sobi. In kaj je delala? Čakala name. Ko sem neke nedelje odhajal na izlet (z Robijem in Sipkotom na Sveto Katarino, rekel sem pa, da grem v šolo; teh 'mulcev' ni marala, češ da so slaba družba) in mi je dala več denarja, kakor sem pričakoval, sem ji pritisnil poljub na čelo (sedela je v naslanjaču). Namrščila se je in si z dlanjo (s hrbtno stranjo) obrisala čelo in skoraj ježno rekla: Tak daj no mir! Šele davno po njeni smrti se mi je utrnilo, da je nisem niti malo spoznal in da prav nič ne vem, kakšen človek je v resnici bila. Samotarska, pa ne čudaška. Vljudna, brez najmanjše sladkobe. Zelo vzravnana značaj brez napuha. Kaj vse bi lahko rekel – a vse skupaj je samo procelje hiše, katere notranjost mi je ostala zaprta. Vlak, ki sem ga zamudil; gladko tekoč je odpeljal mimo mojega življenja in izginil v daljavo, kamor odhaja vse. In vendar me je, ne da bi se zavedal, naučila celo vrsto stvari: tvoriti stavke, ki imajo rep in glavo, umivati roke in si čistiti nohte, ne piti vode na ocvrta jajca ali na sadje, predvsem pa ne na kumare, celo vrsto rekel in pregovorov, pa kaj še vse, saj še dandanes hodijo za mano njene modrosti. 'Ta zarenčenega kruha se največ poje.' 'Špot gre iz ust v nedrje.' Oho, babica, 'špot' pa ni po slovensko? Ni, a to je pregovor iz starine. Ko me je kopala, mi je zmeraj vrgla nekakšno krpo, češ 'na, skrij sramoto' – in sem si moral pokriti tiča. Vidim njene lepe roke z dolgimi prsti, ko je trebila solato. Ko sem ji pripovedoval, me je dolgo tiho poslušala, potem se je blago nasmehnila in rekla, da opletam z jezikom ko krava z repom. Ko sem užaljen utihnil, je čez čas pripomnila, da je molk velikokrat boljši ko golk. Ko sem prišel prepozno domov, je rekla samo, da ima noč svojo moč. Ko je v bližini sin prodal očetovo hišo, je zinila šparovček cirovčka najde. Vse znanje sveta je imela v sebi urejeno po neštevilnih predalčkih; nič ni bilo premalo, nič preveč. Rodila se je (kaj vem, kje in kako), živela je (ne da bi govorila o sebi) in zaspala v smrt brez stoka, s pogledom v strop. (str. 52 in 53)

Ko vnuk začne hoditi k plesnim vajam, proda nekaj svojih stvari, vendar za obleko doda še babica.

»Začel sem hoditi k plesnim vajam, Meta me je nagovorila k temu. Potreboval sem torej novo obleko, čevlje, srajco, kravato. Babici je bilo vse skupaj predrago. Prodal sem birmansko zlato uro in verižico, drugo je dodala babica, ki sem jo naplahtal, da vse skupaj nekdo prodaja pod ceno. Opremil sem se ko gospodek. S 'šimi - robčkom' v prsnem žepku.« (str. 92)

Z znancem Adolfom se pogovarja o hedonizmu in o tem, kaj pomeni biti snob. Ko Adolf organizira večer z dvema uradnicama, vnuk družbo povabi na svoj dom.

»Sobo sem imel še kar veliko, a ležišče samo eno. Na lleh nekakšen kožuh, ovco, moj veliki dosežek v opremljanju stanovanja. (Prodal sem madono; babica se je držala za glavo, ko je to ugotovila.)« (str. 98).

Z babico sta skupaj za mizo.

»Z babico sva jedla popoldansko špehovo solato, pogledala me je, jaz pa sem ji vrnil pogled. Potrepljala me je zaskrbljeno po čelu in zamišljeno rekla: 'Ko bi le vedela, kaj se dogaja tukaj zadaj ...'« (str. 126)

Nekega dne se odloči za požig svojih rokopisov, babica predlaga, da papir uporabita za netenje ognja.

»Zakuril sem v štedilniku in polagal na ogenj zvezek za zvezkom, list za listom, gledal sem, kako gori. Bilo je deževnega popoldneva. V sebi sem občutil nekakšno topo bolečino, a hkrati se me je polasčalo čudno olajšanje. Babica je prinesla cekar zelenjave, ki jo je kupila kje pri sosedih. Kaj da sežigam? Pospravil sem svojo sobo, bilo je veliko nepotrebnega papirja. Babica me je pohvalila, pripomnila je pa, da je odpadni papir uporaben za netenje ognja; takole da bo veliko saj.« (str. 124)

Po požigu vnuk znova začne pisati.

»Pisal sem, pisal in napisal črtico o pubertetniku, ki gleda skozi ključavnico v kopalnici, kjer se kopa njegova teta. Združil sem Adolfovo zgodbo o uživanju – s svojo o grozi. Sprva ni šlo, motilo me je tudi, da ni res. Tisto 'teto' sem videl pred seboj kot čudno zmes moje predstave ob Adolfovi pripovedi in lastnega doživljanja z babico. Sla in gnus sta se mešala čisto po svoje. Začutil sem, kako se mi je začelo tresti v drobovju. Vročica me je obšla. Premišljal sem o naslovu, ki mora biti nekako nenavaden. Skrivaško življenje Antonija Brezupa? Rojstvo in smrt iluzije? Antonijev sladki greh? Klokotanje vode čez Antonijevo življenje? Gnus in ugodje? 'Najbrž je vedela, da jo gledam,' je rekel Adolf. In zato je imela v moji prikazni nekaj polez Bujne, ki je bila rožnatega mesa; nenadoma pa je postala podobna babici, dobila je tisto sivkasto modrikavost. Začelo se je oboje prelivati v nekaj novega. Nastajala je 'teta'. 'Gledal sem jo pred seboj, 'videl' sem njene gibe, njene vstopa, premike, njene skrivnosti. Začel sem trpeti; iz vročice sem prehajal v mrzlico, šklepetal sem z zobmi. Noč pa je tolkla z dežjem ob prislono okno. Zdrznil sem se, prestrašil sem se: babica mi je prinesla čaj, tisti svoj sladki zeliščni čaj, postavila je skodelico na mizo in pogledala, kaj delam. Pokril sem popisano z belim listom. 'Nalogo nastavljam, za šolo,' sem pojasnil. 'In zakaj bi ne smela videti?' je vprašala. 'Prav lepo te prosim, babica, ti tega ne bi razumela. To je za filozofsko propedeutiko; naslov ima naloga 'Nihče ne more dokazati, da sem'; zelo težka stvar.' Gledala me je, prikimala, in počasi odšla. Moja prikazen 'tete' pa je bila uničena.

Babičina zaskrbljenost glede tega, kar učijo v šoli.

»Naslednji dan sem slišal, kako je spodaj pri vhodnih vratih razlagala babica sosed:

'Dandanes so šole strašno težke. Kakšne naloge dajejo ubogim otrokom! Naš ta mali je bil sinoči tak, da sem se ustrašila za njegovo zdravje. Do enih je delal nalogo, potem se je menda še učil v postelji; videla sem, da je imel luč do treh. Zjutraj pa v šolo, siromak. Pa sploh ne toži. Jaz se pa tudi ne bom vtikala v šolske reči. Ampak to ni prav, ni in ni prav. Brati in pisati naj bi se otroci naučili, računati in pravilno vesti, nekaj zemljepisa in takih reči, ne rečem; potem pa naj bi se izučili kakšne obrti. Ne pa takih čudnih misli, ki mlado glavo čisto zmedejo. Kakšne zmešane oči je imel!'

Ko bi sirota vedela.« (str. 142 in 143)

Babico skrbi, ker vnuk ne hodi spat ob pravi uri.

»Vsak je uporaben za neki odsek našega življenja; vsi skupaj ne morejo biti; vsak ima svoje težave, svoje poglede, svoja veselja, ki z mojimi nimajo nobene podobnosti. Tako obstanem o mraku, ko sem babici povedal, da naj me nihče ne moti, ker moram napraviti nalogo in se učiti. Seveda, prižgati moram luč; saj zdaj vem, da hodi gledat, do kdaj sem pokonci. Nisem lačen ne žejen, ne zebe me, ni mi vroče, ne želim si ženske družbe; nič me ne boli, zdrav sem; sploh vse skupaj nekako gre, kakor rečemo, in še res je. Gre. Samo kam gre?« (str. 152 in 153)

Potem ko ob igri pokra kupi dva revolverja, prideta dva policista opraviti hišno preiskavo.

»Oblekel sem se kaj naglo. Človek se bolje počuti, če ima zategnjen pas. Ko sem bil pripravljen, je veliki mož uperil vame svoje kalne oči in iznenada zakričal: 'Kje je drugi revolver?' Ponovil sem, da ga ni. Namrdnil se je in hipoma spremenil ton. 'Daj še drugo stvarco, pa je mir.' (Milo:) 'Ti ne bo treba iti z nami, razumeš?' Ko sta mu propadla oba načina, se je brez težav sprijaznil s položajem in zahripal: 'Alo! Gremo!'

Vsega tega se spominjam še precej natanko. Pogledov bolj kot besed. Ne vem pa, kako so me odpeljali, kako so me pripeljali na policijo. Babica je stala na stopnicah v jutranji halji ko nekakšna sveta devica, jokala je tiho in skušala nekaj reči možemu v sivem. Nejasno. Izmišljeno. Ko da cel kup manjka. Lahko ga ponaredim, spomniti se ga ne morem. Bog ve, kaj so se menili, preden jim je pokazala, kje spim? Kaj je mislila prej in pozneje? Dolinar, kdo si? Babica, kaj si? Obrušeni kamni na dnu rečne struge.« (str. 187)

Po preiskavi babica prebira njegove rokopise.

»Babica je prišla v sobo, razkopano po preiskavi, ko so me odvedli v arest. Ni razumela, kaj se godi. Zato je začela brati moje rokopise, ki so ležali tam na preprogi. Ko sva jedla jetrca, po moji vrnitvi, mi je povedala na svoj način. Pa kaj to pišeš, ubogi fani? Ustrašila se je za moje duševno zdravje. Tek me je minil, odgovarjati ji nisem mogel; posebno me je prizadelo, ko mi je omenila tisto kopalnico.

Zaprl sem se v svojo sobo in tiste rokopise začel prebirati z njenimi očmi, z njenimi očmi svetlo modre barve ko spominčice. Trpel sem čedalje huje, brez krivde kriv, sesedal sem se pod lastnimi besedami, ki niso bile več moje. Potem sem vse skupaj sežgal v peči. Nisem pa mogel sežgati tistega, kar me je žgalo, nepopravljivo, nejasno, nepregledno, nemara celo krivično, vsekakor pa hudo in nepozabno, divje in tenko, skeleče in ugovarjajoče hkrati.« (str. 200 in 201)

Babico skrbi, da se mu je zmešalo.

»Dvomim v svoje pisanje. Babica mi je rekla: 'Kaj to pišeš, siromak? Pomisli, da bi kdo bral! Izgnali te bodo v gozd ali zaprli v norišnico.'« (str. 200)

Zanima se za njegovo žensko družbo.

»Babica me je vprašala, kdo je tista plavolaska v modri obleki, s katero me je videla ob Gradaščici. Zanima jo, skrbi jo. Zlažem se, da je znanka z univerze. 'Ali jo imaš rad?' Zgrozim se nad to besedo, ne odgovorim; babica se mi modro nasmehne. Pobegnem ji.« (str. 203)

Kadar se vnuk odpravi na izlet, babici pusti sporočilo.

»Ni se še napravil dan, ko sem sklenil oditi v hribe. Vstal sem in se opravil, po tistem obral špajzo, in se odpravil na kolodvor. Karto do postaje Dovje – Mojstrana. V Triglavsko pogorje bom šel. Babici sem pustil listek.« (str. 205)

Vnuk je čedalje bolj odsoten od doma.

»Včasih sem po dva, tri dni pri Beati. Babico sem navadil na izostajanje.« (str. 212)

Novico o Beatini nosečnosti pripovedovalec opiše takole:

»Tako pa je prišla poklafana, že vnaprej prepričana o slabem izidu pogovora z menoj. Splav, in to takoj, je razvijala misel, ali pa se odločiva za otroka; a ta se ne sme roditi nezakonski. Na kaj se pa lahko poročiva? sem vprašal. Na tvojo plačo? In na mojo babico?« (str. 230)

Babica težko sledi vsem spremembam mladostnika.

»Babica je že čisto obupala nad mano. Govorila je čedalje manj. Kosil sem bolj malo, in jo ubral nazaj spat, skušal sem brati, ni šlo, zaspal sem.« (str. 233)

S svojega potovanja ji napiše kartico.

»Najvažneje je bilo, da sem od nekod (menda iz Libanona) pisal dve kartici: babici in Robiju.« (str. 265)

Piše z ladje.

»Ladja počasi drsi čez Atlantik. Babici sem pisal, tedaj iz Italije dolgo pismo. Poučil sem jo, kam naj gre, kaj naj reče. In da naj mi pošlje potem Poste restante, Sušak, dovoljenje za dvig matrikole. Kako je sirota to zmogla, nisem nikoli zvedel. Poslala mi je 'Politično dovoljenje za plovbo na domačih in tujih ladjah kratke in dolge plovbe', z mojo sliko, vse, kakor je treba. Na črno sem se pripeljal na Reko in od tam v noči plaval na Sušak (z obleko, privezano s pasom na glavi).« (str. 279)

Sporoči ji, da se vrača domov, srečna ga sprejme.

»Babica je bila že pokonci. Gledala me je in se smehljala. 'Sem že mislila, da te ne vidim več,' je rekla. Nobenih večjih besed, nobenih solza, nobenega objemanja. 'Kaj boš jedel?' Imela je celo vrsto reči, ki jih imam rad. Najbolj sem se razveselil domačega fižola v solati z naribano redkvico.« (str. 293 in 294)

Kadar je prehlajen, mu pripravi zdravilen obrok.

»Moram, moram najti mesto v tej gneči bolj in manj enakih.

Da sem se nemara prehladil, sem pojasnil zjutraj babici. Napravi mi vinski šodo, to je redka naklonjenost.« (str. 296)

Babica želi preprečiti vnuku ekstravagantno oblačenje.

»Babica je menila, da ne morem hoditi po Ljubljani v svetlo žoltili čevlji; tod nihče ne hodi v čevlji kanarčkove barve. Vrabci ne prenesejo kanarčka ali pisane papige; skljujejo pobeglemu ptiču glavo, ubijejo ga za vsak primer.« (str. 297)

Prosi ga, naj dokonča študij.

»Po kosilu se babica pripravi na pogovor z mano. Kaj zdaj? V mornariško šolo? Zakaj pa ne bi najprej dovršil tehnike? Da vsaj nekaj držim v rokah. Gleda me z vročo prošnjo v oči; premišljala je o tem pogovoru, pripravila se je nanj, zdaj šepeta: ubogi fant! In ne pove, zakaj misli, da sem nesrečen.« (str. 298)

Medtem ko se zdravi, dobil je gonorejo, mu babica da večjo sobo.

»Vrgel sem se v študij, veliko sem bral, pisaril sem o klatežih. Študiral sem zgodovinske knjige; dobil sem Spomine Casanove. Zdravil sem se redno, vsa stvar je šla vidno na boljše. Babica mi je dala večjo sobo s posebnim vhodom, z vnemo sem se spravil k preurejanju. /.../ Prvič v življenju sem imel občutek, da stanujem. A iz malega raste veliko: sanjaril sem o čudoviti preprogi za na tla. Babica ni mogla razumeti, da nobena v hiši ni dovolj dobra zame.« (str. 309 in 310)

Z babico se pogovarja o tem, koliko lahko človek razume drugega človeka.

»Vstal sem in pri vratih nabil na babico, ki si je res nisem želel. Najin pogovor je bil tak:

BABICA: Ali naj skuham čaj, sem hotela vprašati, potem ko pridejo tvoji gosti?

JAZ: Hvala, ni treba. Saj imam kuhalnik.

(Resnična vsebina pogovora pa je ta:

BABICA: Kaj je s teboj, fant moj?

JAZ: Pusti me pri miru, lepo te prosim, saj ne boš nikoli razumela.

BABICA: Vsak človek lahko razume drugega človeka, če le hoče.

JAZ: Ne podučuj me, dobra, stara žena. Vesela bodi, da ne umeš.)

In res: nihče nikogar nikoli ne ume. Občuti pač, to pa. A si ne zna razložiti občutkov v besedah. Največje napake se zgodijo pri prevajanju občutkov v besede, v misli. (str. 319)

Včasih ga babica zmoti, kadar piše ali pa ima obisk.

»Komaj se spravim na delo, komaj se razburim dovolj, da bom odigral svojo nalogo, kakor je treba ... potrkna babica in me pokliče po imenu, rahlo potrese kljuko, in me spet pokliče. Pomežiknem Arabeli, položim prst na usta, delam naprej. 'Pusti me, babica,' zakličem. 'Spal bom.' Nekaj stoka pred vrati. /.../ Moja misel uničuje prvinsko poželenje po Arabeli. Uničim misel, ki jo potrebujem, prečaram se v nekaj, kar sem in nisem, in tedaj pride babica. Že večer je bil – to zdaj natanko vem – zgrešen. Nikoli nič ne spada skupaj. Malo je prvinskega, dobrega, privlačnega v vseh teh naših odnosih.« (str. 322 in 323)

Kadar se vnuk vrača v svojo sobo, razmišlja o pripadnosti.

»Ta soba terja, da sem njen, jaz pa pri vseh špranjah uhajam iz nje; ta soba ve, da nisem njen. Tudi babica ve, da nisem njen.« (str. 98)

Babica sprejme v hišo ilegalca.

»Anderšek stanuje pri meni kot ilegalec, uradno se piše Amon, on je Amon. Babica nima nič proti, ona razume potrebo. Postilja mu, sploh je zelo ljubezniva z njim. Ve, da je ilegalec. Tudi futra'ga, če ga le ujame. Pere mu, zašila mu je nogavice.

Andersku je vse to docela razumljivo in navadno. Saj nemara res je. Priplahuta in odplahuta kot komaj slišen ptič. Vmes zna biti zelo strog. Podrobno izpraša babica, kdo vse prihaja v hišo. /.../ Mene in babico je naučil, kaj naj rečeva, če kdo kaj povpraša po njem, zelo se je potrudil, da bi si vse po vrsti pravilno zapomnila. /.../ Babica veruje v nekdanje zlate čase, ki se ne bodo več vrnili. Ko je vladal na svetu red. Ko je vsak vedel, kaj in kje je treba nakupiti pred zimo, kako preživeti zimo in kako potem preiti v novo pomlad; kdaj klati prašiče in kako predelati prašičevino najbolj koristno. In še tisoč takih (navideznih) malenkosti.« (str. 169)

Babica pošlje paket.

»Do tistega dne, ko je zjutraj prišel kurat v oficirski uniformi, s smehljajem na obrazu in s pakeljčkom v rokah v našo sobo, klical je natančno moje ime in priimek. Paket od babice. Bohlona! božji služabnik! Bomo jedli? To je bilo okoli enajstih, kurat je pa imel okrog oči še sence človeka, ki je komaj vstal. Bah, da je govoril z mojo babico in da me lepo pozdravlja. Takole babice posegajo v zgodovino naših čreves.« (str. 262)

Po transportu iz taborišča v Gonarsu, so ujetniki nastanjeni v 'Belgijski vojašnici'. Babica posreduje, da vnuka spustijo iz zapor.

»Od tod bom odšel, ko da se ni nič zgodilo. Babica je ujela pravo zvezo, podkupila je tudi kurata, spravila me je ven. Tako vmes, ene so med tem ustrelili, druge so rezali na kosce, kakor to mora biti v takem dogajanju.« (str. 266)

Vnuk po vojni, ko je babica že med rajnkimi, piše pismo o tem, kakšni so novi časi, kako doživlja povojni čas.

»Ljuba moja rajnka babica, daj da ti napišem pismo, naslovil ga bom tja v deželo sanj in tolstih črvov. Tu stojim na ravni strehi palače sredi mesta Ljubljana, nisem lačen ne žejen, in (oprosti mi) z desnico objemam neko dekle, ki pravi, da ji je ime Ljudmila. Ob dotiku njenega telesnega tkiva se spominjam vsega živega tkiva bitij tega planeta. Babica, pozabila si mi povedati, kdo sem in kaj sem, ti, ki si toliko vedela; ti, ki si se samo enkrat v življenju ponižala tako, da si pokleknila predme in me prosila, naj ne grem v to vojno, ki je zdaj minila. Nikoli

ti nisem mogel povedati, kaj mi hodi skozi to glavo. Živi ljudje govorijo veliko, povedo malo. Vidim v spominu tvoj vprašujoči pogled.

Črevesja je baje okrog devet metrov, krvi toliko in toliko litrov, dve nogi, dve roki, nekakšna siva gмотa v glavi. To že najbrž res je. Drugo pa si izmislimo na bolj ali manj slikovit način. Veseli smo tako malokdaj, če smo sploh kdaj res. Tole mesto pod mano baje živi. Čledam, vse teče, kakor mora; vozi desno, prehitevaj levo. Imam prijatelje, tovariše, kuhamo si kavo ali čaj, jemo, pijemo, pogovarjamo se, prihodnji teden z opel kapitanom na Dolenjsko. Eni so bolni, drugi ranjeni, eni umirajo, drugi se ženijo, nekih rajnikov se spominjamo, druge smo pozabili.

Nekje, prav na dnu, smo bolni, nemirni, nejasni; ne vemo, kaj nam je. Pravijo, da vojna človeka izuči, da ga izmodri, da mu da izkušnjo. Babica, to ne drži. Oblastni hočejo čedalje več oblasti, pohlepni razvijajo svoj pohlep, so taki, ki venomer netijo sovražstvo; druge pa prežema strah pred dogodki; veliko nas je zmedenih: nismo zadovoljni s tem, kar se dogaja, vmes pa ne moremo posegati; veliko je ukazanega, veliko prepovedanega, vmes pa zelo malo; kar ni ukazano, je prepovedano – in nikogar ne moremo vprašati ZAKAJ? Vsa vprašanja so sumljiva. Nasilje je organizirano, smrt orje; boja ni ne konca ne kraja.

Bil je čas, ko sem imel toliko uši, da sem moral levo, ker so one hotele levo, čeprav bi rad šel desno; zdaj pa tega ne smem nikomur povedati.

Ne tožim, babica, ne pritožujem se, ne jadikujem; popivam, čvekam, zbijam slabe šale.

Iz vojne sem prinesel cel kup zapiskov, mislil sem, da bom iz njih napravil nekakšno sporočilo za ljudi za nami. Zdaj vidim, da iz tega ne bo nič; ker se ne morem naučiti nekih zelo preprostih puhlic.

Stojim na robu široke terase in nikomur ne morem povedati, na kaj mislim.

Boga nisem imel; pa če bi ga tudi imel, bi me brez dvoma v tej stiski zapustil. Mojim vojaškim in političnim voditeljem v tej vojni nisem po srcu, oni imajo celo svoj prav: ideja je ena, navodila so jasna, potreba po disciplini izvira iz položaja; vse premišljanje, kakor hodi meni po glavi, je 'vtikanje kola v kolesje zgodovine'; zdaj me še podkupujejo, ko se bodo naveličali, bodo začeli s sredstvi ustrahovanja in uničevanja, to že slutim in čutim v kosteh. Marsikdo je na položaju, ki ga ne morem spoštovati. Rečem tu in tam kakšno bridko, ta kapital se nalaga zoper mene. Pravim: hudiča, saj se nismo zmenili tako. Oni pa: A takooo? Zelo kratek in jasen dialog.

(Pretrgati moram to pismo, babica. Zaradi branja biologije. Naše sožitje – sožitje Slovencev po zmagoviti vojni – ni podobno nobenemu živalskemu sožitju; eni so na to celo zelo ponosni, posebno ljudje-bogovi. Naše sožitje je baje božansko, sestavljeni smo v piramido bogov, od najmanjših do največjih, naše sožitje je baje enolno, zelo smotrno, ničemur v zgodovini podobno. Razsuševanje, odpravljanje garij, socialno skrbstvo, industrija, problemi kmetijstva – vse je zgodovinsko urejeno. Recimo: skupni kotel – to je sveta beseda. Zahod je gnij, UNRRA je pa uporabna. Stalin je še zmeraj očka narodov. (str. 368, 369)

Vnuk pripoveduje tudi o umetnosti.

Spravijo me na razstavo sovjetske arhitekture, poslušam hvalnice, gledam tiste eksponate, spregovorim o slaščičarski umetnosti, eni se smejejo, drugi me gledajo ko strupeno kačo. No, takih priložnosti je kar veliko, ker nas ves čas poučujejo, nam kažejo dobre zgleds. Mi pa, kurbe neumne, ne razumemo. Ne razumemo, da je nekje v nekih uradih že vse urejeno, da se nam v to urejenost ni treba mešati, da delamo samo škodo. Vsaki gnidi v pravi družbi je že davno jasno, da je tisti dekadent Picasso smešen izrodek kapitalistične družbe; da ni treba brati bebastih predmarksističnih filozofov,

ker 'kar je bilo v zgodovini kaj vredno, je povzel Marx'; iz cesarske lože v Drami je imel govor Vidmar, na sramotni steber zahodne dekadence je pribil D. II: Lawrencea, Marcela Prousta in Joycea. Mi pa, kurbe neumne, tega nismo sprejeli s ploskanjem, ja, še zabavati smo poskušali. (str. 370)

Izrazi svoje razočaranje.

Sožitje je ostalo močvirno; stopi bližnjemu na ramena in ga potopi, sam pa se vzpni na vrh. Veliko je bilo komenzalizma: jaz tebi, ti meni. O partizanstvu bi bilo treba napisati posebno zanimivo knjigo.

BABICA, naprej: izšel sem iz sokolskih vrst in sem v partizane pripeljal veliko sokolov. Od vsega tega je ostala samo bedna pravljica. Dali smo najboljše vojaške kadre, to je res. A naša idejica je bila tako otroško skromna, da se je ni bilo težko polastiti. Od tridesetih delegatov Sokola na zboru leta 1944 samo dva nisva bila partijca (na osvobojenem ozemlju Bele krajine). Tyrš – requiescat in pace.» (str. 371)

Na samem začetku romana piše babici poročilo, da je preživel, podobno kot na koncu romana. Pismo predstavlja nekakšen poetičen pripovedni okvir.

»In potem pišem v noči (ne da bi vedel, kako bom tiste besede zavrgel): Poročilo babici, da sem preživel.

Sem tisti, ki nisem.

Vse smo že rekli, vse smo že počeli, tisočkrat
smo se ponovili,
umrli in se rodili na novo.

Tudi ti si tisti, ki nisi.

Nihče nikoli nikogar ne ume,
vsak zaman čaka do smrti,
venomer odhaja od sebe,
od tistega, ki je, k tistemu, ki ni.

Grm na vrtu, v soncu se lesketajo podolgaсти listki migotajo v zahodnem dihu.

Čez nekaj mesecev nas zapade sneg
v zveneči tihoti nepredvidenega jutra,
ko se povračajo davno umrle ljubezni.

Se spomniš, babica, da sem bil? Zakaj si me učila besed, govorjenja?

Zdaj sem eno: tisti, ki govori in ni,
in drugo: tisto, ki molči in je.

Ti, babica, si bila edina, ki me ni učila 'tuje učenosti', veliko sva premolčala skupaj, dokler ti nisem ušel; s strahom si gledala, kakšen postajam. Na obe zapestji sem si dal pri čevljarju napraviti črne zapestnice z močnimi sponkami. Nekega večera sem prišel domov s črno podplutim očesom. 'Kdo pa te je?' si plašno vprašala. Boksal sem, babica. 'In so te pretepli?' Ne, ne babica, zmagal sem. Tedaj si se prišla za glavo in rekla: 'O moj Bog, kakšen je šele oni!?' Zaman sem ti skušal dopovedati, kako je bilo. 'Zakaj je vsega tega treba?' si rekla. Nisem te razumel. Nisem razumel, da me ne razumeš. Tudi ti si bila nesrečna, da te ne morem razumeti. (str. 15.)

Največ ga je o življenju naučila babica.

Pokopal sem jo in prevzel dediščino, postal popolnoma svoboden. Šele kasneje sem prebiral spise, ki so jih v svojo čast in slavo napisali filozofi vseh časov, nikjer nisem našel vodila za življenje. Babici v modrosti ni nobeden segel do kolen.» (str. 54.)

Pripovedovalčev odgovor na vprašanje, zakaj pesniki pišejo.

Zato pišejo pesniki tisočletja in tisočletja, ker nimajo človeka, kateremu bi lahko povedali vse o nastajajočih, gibajočih se in umirajočih rečeh, umirajočih in nastajajočih v istem trenutku, v enem samem pogledu.» (str.16.)

Ob odlomkih iz romana, nekakšnem tamatskem izboru, poimenujemo ga lahko **berilo** – **vezilo**, lahko razmislimo o bližinah in razdaljah med starimi starši in otroci.

(Vito – milu), tistemu, ki mu je življenje milo, drago, dragoceno, »*vitalističnemu iskalcu avtentičnosti in neprizanesljivemu zasledovalcu samega sebe*«, za kakršnega ga je označil Aleš Berger, je bila babica luč, ena tistih luči, ki v labirintih življenja kažejo pot, nakakšen svetilnik.

Morda na koncu rečemo: »*Za nekaterimi uspešnimi moškimi stojijo babice.*»

VIR:

Zupan Vitomil (1980). *Komedija človeškega tkiva*. Državna založba. Ljubljana.

LITERATURA:

Berger Aleš, ured. (1993). Vitomil Zupan: *Interpretacije* 3. Zbirka Interpretacije. Nova revija. Ljubljana.

Kos Janko (1993). Zločin in kazen Vitomila Zupana. *Vitomil Zupan: Interpretacije* 3, str. 7–20. Zbirka Interpretacije. Nova revija. Ljubljana.

Košir Manca (1993). Ženska, pokaži, kdo sem. *Vitomil Zupan: Interpretacije* 3, str. 54–58. Zbirka interpretacije. Nova revija. Ljubljana.

Pibernik Franc (1978). *Med tradicijo in modernizmom, pričevanja o sodobni poeziji*. Slovenska matica. Ljubljana.

Simonovič Ifigenija (1993). Vitomil, Vitomil moški, ki me ni prizadel. *Vitomil Zupan: Interpretacije* 3, str. 150–162. Zbirka Interpretacije. Nova revija. Ljubljana.

Kontaktne informacije

maja.sevnik@guest.arnes.si